

SZEMLE

HEINRICH III. DYNASTIE – REGION – EUROPA

(Hrsg. von Gerhard Lubich – Dirk Jäckel. *Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters. Beihefte zu J. F. Böhmers, Regesta Imperii, Bd. 43. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2018. 257 o. ISBN 978-3-412-51148-7*)

III. Henrik német király és császár uralkodása a magyar történelem és hadtörténelem szempontjából is meghatározó, hiszen annak a II. Konrádnak a fia, aki elsőként támadt fegyverrel a keresztény magyar királyságra, majd pedig fia uralkodásától állandósul a német beavatkozás a magyar politikába. A tudományos számvetéshez az alkalmat külföldön is az évfordulók kínálják, most sem történt másként. A német történészek a király hagyományosan 1017-re datált születési évét 1016-ra pontosították, s ebből az alkalomból szerveztek egy konferenciát 2016-ban, melynek előadásai szolgáltak jelen kötet alapjául.¹

Bevezető tanulmányában Caspar Ehlers a trónutódlás körülményeit, atya és fiú kapcsolatát tekinti át. A német történelemben kevés olyan konfliktusmentes hatalomátadás történt, mint II. Konrád és III. Henrik között. A fiú II. Konrád megválasztásakor, 1024-ben hat-hét éves kisgyermek volt, ami apja választási esélyeinek szempontjából is szerepet játszhatott. Két évre rá már kijelölt, deszignált trónörökös, 1027-től bajor herceg, akit karddal 1033-ban öveznek fel. Nevelője a korábbi császár testvére, Brúnó, augsburgi püspök, akit majd Egilbert freisingi püspök követ.

A fiatal Henrik bajor hercegeként lép szemünk elé 1031-ben, amikor a freisingi püspök közreműködésével – a kortársak véleménye szerint az apja tudta nélkül – megkötötte a német–magyar békét. A bajor érdekek védelmezőjeként, Adalbero karantán herceg elítélése kapcsán került szembe atyjával 1035-ben a híres birodalmi gyűlésen, ahol kettejük összecsapása Konrád látványos összeomlásához és kómába eséséhez vezetett. A forrásokban megörökített jelenet hitelessége azóta is foglalkoztatja a történészeket, akik általában hitelt adnak Wipo drámai leírásának. Lehet, hogy az említett birodalmi gyűlésen perbe fogott Adalbero vádpontjai között annak István magyar királlyal való méltatlan viselkedése is szerepelhetett, ami talán az 1030-as magyar–német háborút is előkészíthette.

Simon Groth a tárgyalt időszakot a dinasztiai koraként értékeli. A német császárkor fénykorát az Ottók, Száliak és Staufok alkotják – az ellenkirályok nélkül – 16 uralkodóval, közülük 13 császárral. A Burgundiát is megszerző II. Konrád nagyon tudatosan törekedett egy saját dinasztia megalapítására, elődeiként nem hivatkozott az Ottókra, noha rokonságban állt velük, Speyerben pompás katedrális alapított, ahol ő maga és utódai temetkezni tudtak. Fiának, akivel társuralkodóként pecsétjén és az aquileiai apszis-ábrázoláson együtt jelenik meg, bizánci feleséget szánt. Uralkodásának évtizedei egyúttal a nagy változások kora is, hiszen a korábbi Isten császárság (vicarius Christi) ideológiája

¹ Az emlékévként másik kiadványa: *Kaiser Heinrich III.: Regierung, Reich und Rezeption*. Hg. von Jan Habermann. (Beiträge zur Geschichte der Stadt Goslar. Hrsg. vom Geschichtsverein Goslar e. V. und vom Stadtarchiv Goslar, Bd. 59.) Bielefeld, Verlag für Regionalgeschichte, 2018.

meginog, s 1053-ban III. Henrik fiának társkirállyá való koronázásakor az előkelők már feltételekhez kötik a beleegyezésüket, melynek érvényesítéséhez IV. Henrik kiskorúságának az évei 1056 és 1062 között igen alkalmas időszakot kínáltak. A hatalomgyakorlás transzperszonális elemeinek (trón, birodalmi uralkodói jelvények) a jelentősége egyenes arányban növekszik meg korban.

Florian Hartmann azt vizsgálta, hogy a IV. Henrik uralma ellen lázadó szászok már apja, III. Henrik uralmával is elégedetlenek voltak-e. Állítólagos lázadásai – a lotaringiaiakkal és bajorokkal szemben – nem bizonyíthatók, a gyakori uralkodói jelenlét szász földön, különösen a Harzban egyaránt tekinthető megtiszteltetésnek, uralkodói kegynek és nyomasztó tehernek. Egyetlen merényletkísérlettől eltekintve a területet békében kormányozta a Billunger hercegi dinasztia, s hatalmi törekvéseiket északkeleti irányban ki tudták elégíteni.

A német uralkodók kormányzásának legfontosabb támaszai az egyházak. Az egyházak felett gyakorolt királyi-császári hatalomnak a főpapi kinevezésekbe szinte korlátlan beleszólása volt. Az investitúra harcok előtt a „Reichskirche” utolsó fénykorának tekinthető időszakban a főpapi utánpótlást biztosító udvari kápolnát (Hofkapelle) és az uralkodói főpapi investitúra-gyakorlást elemzik Tillmann Lohse és Matthias Weber tanulmányai. Lohse csak megerősíteni tudja azt a hagyományos képet, miszerint az 1039 és 1056 között kinevezett főpapoknak több mint a fele egyházi karrierjét a III. Henrik által alapított goslari Szt. Simon és Judás társaskáptalanban, mint udvari kápolnában kezdte, valamint az összes ide kinevezett prépost főpapi katedrához jutott. A szerző által helyreállított goslari testvériség (Verbrüderungsbuch) kéziratának nevei (1045–1185 körül) is a kápolna meghatározó szerepét támasztják alá. Az uralkodói investitúrát vizsgálva Matthias Weber megállapítja, hogy annak inkább csak gyakorlati akadálya volt, elvi aligha, hiszen még IX. Leo pápa is bemutatja a császárnak jelöltjét az általa korábban bírt touli püspöki katedrára. Az Alpoktól északra fekvő 41 püspökség esetében az uralkodói beavatkozás, érdekérvényesítés nagyszámban igazolható, illetve valószínűsíthető. Az itáliai 69 főpapi szék már túlságosan sok a következetes uralkodói szemmel tartáshoz, s ilyennel leginkább a három érseki széknél lehet számolni. A csak néhány éve a birodalomhoz kapcsolódó burgundiai 37 főpapi szék esetében pedig egyetlen konkrét esetről sem maradt fenn adat, ilyen egyedül a lyoni szék esetében valószínűsíthető.

Magyar szempontból a legizgalmasabb Dabiel Ziemann tanulmánya a német–magyar kapcsolatokról. Úgy véli, hogy III. Henrik uralkodásának az elején határozottan a békés viszonyra törekedett, emlékezhetett még az 1031-es békekötésre. A körülmények Péter király német földre menekülése kapcsán változtak meg, noha még évekig, 1044-ig a császár nagyon tartózkodó a magyarországi beavatkozást illetően. Az 1044. évi nagy német győzelem meglephette és azt joggal tekinthette istenítéletnek. A későbbi hadjáratokat részben a regensburgi püspök Gebhard ambíciói magyarázzák, részben a császár törekvése, hogy a bajor hercegséget utódjának a kezébe tudja adni, amiben I. András királynak a lázadó bajoroknak nyújtott támogatása komolyan akadályozta. Német oldalon egy nagy ívű, Magyarországot a birodalomba tagoló koncepció nem létezett, III. Henrik figyelmét sokkal inkább Itália és a belső lázadások kötötték le.

Nem kevésbé érdekesítő Dirk Jäckel alapos forráskritikai tanulmánya a III. Henrik számára állítólag megkért bizánci hercegnő kérdéséről. A források rendkívül ellentmondásosak arról, hogy 1027-ben Werner strassburgi püspök vezetésével milyen céllal indult

el Bizáncba az a népes csapat, amelyet aztán nem engedtek Magyarországra belépni és egy hosszas velencei kitérővel tudták csak céljukat elérni. A küldöttségről a bizánci források mit sem tudnak, ám a küldöttség valóban eljuthatott a bizánci császárig, akitől értékes ereklyéket, köztük a Szent keresztet kapták meg. A probléma a leánykéréssel az, hogy sem VIII. Konstaninnak sem Romanos Argyrosnak nem volt olyan életkorú közeli rokona, aki szóba jöhetett volna. Mégpedig egy gyermektelen trónörökös számára csakis egy szülőképes életkorú ara jöhetett számításba. Ezt minden bizonnyal a német udvarban is tudták, így a küldöttség és a tárgyalások célja a szerző szerint alapvetően a dél-itáliai érdekszféra kérdése és a két birodalom közötti jó viszony fenntartása (semmint a leánykérés vagy egy Magyarország elleni esetleges szövetség) lehetett.

Egy lehetséges bizánci feleségnél sokkal nagyobb gyakorlati haszonnal járt III. Henrik számára az 1043-ban Poitou-i Ágnessel kötött házasság, ami egyszerre biztosított számára befolyásos rokonságot és kapcsolati hálót Lotaringiában és Burgundiában, amint az Hanna Vollrath és Rolf Grosse tanulmányaiból kiderül. Ennek ellenére a házasságot a kortársak, elsősorban az egyháziak, kemény kritikával illették, mivel túlságosan közeli rokorról volt szó, másfelől az új feleség a német udvarban szokatlan szokásokat és viseletet honosított meg. Ágnes apja, V. Vilmos aquitániai herceg hihetetlen nagy hatalommal és tekintéllyel rendelkezett, rajta keresztül a legnevesebb francia hercegi dinasztiákkal került rokonságba. Burgundia egyébként is új szerzemény volt, örökség útján csak 1032-ben szerezte meg II. Konrád. A német királyi hatalom érvényesítése csak lassan indulhatott meg, s 1037-ig fegyveres ellenállással is számolnia kellett.

A kötetet Gerhard Lubichnak a tanulmányokat összefoglaló zárszava zárja. A tanulmányok meggyőzően igazolják, hogy a XI. századi magyar–német kapcsolatokat nem lehet csak a magyarországi források alapján megírni. Ehhez nyújtanak segítséget az eseményeket a kor német birodalmi nagypolitikájába helyező és értelmező monográfiák és tanulmánykötetek, így jelen kötet a magyar középkori történelem megértéséhez is rendkívül értékes hozzájárulás.

Veszprémy László

VERONIKA PROSKE

**DER ROMZUG KAISER SIGISMUNDS (1431–1433)
POLITISCHE KOMMUNIKATION, HERRSCHAFTSREPRÄSENTATION
UND -REZEPTION**

(Regesta Imperii – Beihefte: Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 44, 2018. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2018. 447 o. ISBN 978-3-412-50032-0)

A magyar olvasót nem lepi meg a mű témaválasztása, hiszen a reprezentatív budapesti Zsigmond kiállítások és katalóguskötetek (1996, de különösen 2006)¹ megjelenése óta Zsigmondban a diplomácia és az uralkodói reprezentáció kihasználásának európai léptékű nagymesterét tiszteljük, míg korábban csak egy szálnalmas és pénztelen, a csatatere-

¹ Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. I. k. Tanulmányok, II. k. Katalógus. Szerk. *Beke László – Marosi Ernő – Wehli Tünde*. Budapest, 1987.; *Sigismundus rex et imperator*. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Szerk. *Takács Imre*. Mainz, 2006. (Németül és franciául is.)